

УДК 330.34

...

ПРОБЛЕМА НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В КЛАСИЧНІЙ ШКОЛІ ПОЛІТИЧНІЙ ЕКОНОМІЇ

Економічне зростання займає чільне місце у роботах економістів, адже питання природи забезпечення благами і формування багатства хвилювало економістів, починаючи з XV ст. Проте поглиблені спроби визначити причини зростання багатства народів були здійсненні класиками політичної економіки Ф. Кене (1694-1774 рр.), А. Смітом (1723-1790 рр.), Д. Рікардо (1772-1823 рр.), С. Сімонді (1773-1842 рр.), К. Марксом (1818-1883 рр.) та ін., які сформували парадигмальну базу для подальшого розвитку теорії нагромадження капіталу та економічного зростання.

Першим спроби пояснити економічні закони розвитку суспільних відносин здійснив Ф. Кене в роботах «Економічна таблиця» (1758 р.), «Загальні принципи економічної політики держави» (1760 р.), «Аналіз економічної таблиці» (1766 р.) та ін., в яких він розробив методологічні основи теорії суспільного відтворення або кругообігу багатства. Ф. Кене, сформувавши перший економічний баланс, хоч й надто абстрактно та спрощено проаналізувавши можливості простого відтворення в національному масштабі та економічних зв'язків між класами, відобразивши рух товарів і грошей (обміну) та реалізації суспільного продукту. Більше того, він здійснив спробу поділити капітал на функціональні частини, виділивши основний і оборотний капітал. За його поглядами, можливості економічного зростання залежать від потенціалу виробничого сектору, в якому створюється вартість.

Подальші спроби з'ясувати природу примноження багатства, а відтак й економічного зростання, здійснив А. Сміт. Він у своїй книзі «Дослідження про природу та причини багатства народів» (1776 р.) в якості причин економічного розвитку суспільства та підвищення його добробуту визначав накопичення капіталу. Автор не розділяє дохід та капітал, хоча й поглиблює розподіл останнього на основний та оборотний. До першого відносить знаряддя і засоби праці, заходи з меліорації, навчання та освоєння нових знань. Саме цей капітал, на думку А. Сміта, приносить прибуток та є джерелом збагачення. Оборотний капітал складається з грошей, запасів товарів, сировини, що знаходяться в процесі незавершеного виробництва, та готових не реалізованих товарів. Завдяки цьому капіталу вдається налагодити та розширити виробництво, а відтак й збільшувати основний капітал [1].

На відміну від А. Сміта, С. Сімонді наголошував на потребі розмежування категорій доходу та капіталу. Він зазначав, що суспільний капітал та суспільний дохід не тотожні, а тому капітал, виражений у вироблених товарах, не може бути охоплений доходами суспільства – не всі товари будуть спожитими. На його думку, це стало глобальною причиною переповнення ринків. Тому у «Нових початках політичної економії, або Про багатство в його відношенні до народонаселення» (1819 р.) [2] він вважає рушієм економічного відтворення є не розширення виробництва, а збільшення споживання та доходів трудового класу.

Ураховуючи здобутки Ф. Кене, А. Сміта та С. Сімонді, К. Маркс сформував теоретико-методологічно обґрунтовану схему суспільного відтворення. В її основу він заклав низку передумов економічного зростання: 1) щоб повністю відобразити відтворення суспільного капіталу в цілому, сукупний суспільний продукт поділяється на засоби виробництва і на предмети споживання; 2) всі товари обмінюються за вартістю; 3) продуктивність праці не змінюється, тому вартісна структура продуктивного капіталу теж незмінна; 4) органічна будова капіталу і норма додаткової вартості є постійними; 5) період обороту капіталу дорівнює одному

року; 6) суспільство ділиться на два класи – клас капіталістів і клас робітників, тоді як наявність дрібних самостійних товаровиробників, купців, банкірів, землевласників тощо не ураховується; 7) економічна система країни – замкнута [3, с. 442-447].

Останнє положення викликало чималу критику з боку Р. Люксембург, яка висловлюється щодо можливості економічного росту лише за умови залучення до зростаючого розширення суспільного виробництва сектору «закордон». Вона зазначала, що розширення капіталу під впливом прогресу та підвищення продуктивності праці спричиняє зниження споживання через скорочення зайнятості, рівня доходів, неможливість зростання заробітної плати, здешевлення товарів тощо, та наголошувала на необхідності залучення зовнішніх ринків з метою скорочення диспропорційності між суспільним виробництвом та суспільним відтворенням, що виникає у капіталістичних країнах [5].

Узагальнюючи зазначене вище, зауважимо, що ідеї економічного зростання, висловлені класиками у XVIII-XX ст., базувалися на концепції нагромадження та відтворення капіталу, який є основою для формування багатства та росту економічної системи. Натомість, післявоєнний період XX ст. положення класичної теорії щодо зростання економіки різко заперечувалися через їхню невідповідність існуючим на той час суспільно-господарським умовам. Проте на нинішньому етапі вони переживають своєрідне «відродження» у роботах сучасних економістів.

Так, російські вчені А.В. Бузгалін та А.І. Колганов підіймають питання можливості застосування класичних ідей для пояснення сучасних соціально-економічних й технологічних змін. Автори [6] розширюють базис класичної теорії та стверджують, що нині система економічних відносин включає кілька блоків: блок відносин координації – відносини ринку і його регулювання, що визначають спосіб алокації ресурсів; блок відносин власності – відносини власника і працівника та похідні від них відносини, форми, права власності;

відносини відтворення; блок соціальних параметрів економіки – відносини розподілу доходу та похідні від них феномени нерівності, бідності тощо.

Серед вітчизняних науковців, класичну спадщину застосовують представниками одеської школи політекономії А.К. Покритан, М.І. Зверяков, Л.Л. Жданова та інші. Приміром, центральним у дослідженнях А.К. Покритана було розуміння способу виробництва як органічної єдності продуктивних сил і виробничих відносин, базуючись на марксистських поглядах. Він досліджував чинники впливу на виробництво засобів виробництва і предметів споживання (технічний прогрес, час, способи функціонування засобів і предметів праці в процесі відтворення,) ставлячи питання про їхній вплив на економіку у період переходу від простого відтворення до розширеного [7]. Ключовим для нього у питанні відтворення було збереження економічних пропорцій у закритій економіці, які не можна скорегувати засобами зовнішньої торгівлі. Спосіб такого урівноваження – зміна структури економіки із переважанням промислового розвитку як джерела зростання.

М.І. Зверяков з'ясовує причини економічного розвитку країн, насамперед з перехідною економікою, базуючись на природі капіталістичних відносин. Автор зауважує, що економічний ріст не можливий без формування механізму ефективного використання виробничого потенціалу, який би забезпечував основу для індустріалізації економіки, створення дійових ринкових інститутів (зокрема, власності), чіткої державної промислової політики, спрямованої на накопичення основного капіталу та залучення інвестицій в провідні технологічні галузі, розвитку реального сектору економіки, стимулювання споживчого споживання [8].

Л.Л. Жданова, провівши комплексне дослідження питання капіталу [9], зауважує, що розвиток продуктивних сил суспільства, а відтак й економічного зростання, визначається можливістю відтворення та нагромадження, які залежать від низки чинників: створення заощаджень та інвестицій, існування різних форм капіталу, інституційного середовища, науково-технічного прогресу, державної політики та ін. Проте, на думку авторки, економічний ріст

головним чином визначається розвитком продуктивних сил – відтворенням промислового капіталу та тих галузей, що здійснюють виробництво засобів та знарядь виробництва.

Таким чином, представники класичної школи політекономії першими здійснили змістовне пояснення економічних категорій, законів та процесів економічного росту, виявлення сил, що впливають на економічне зростання та підвищення суспільного добробуту. Вагоме їх досягненням – усвідомлення того, що накопичення та відтворення капіталу, незважаючи на зміну об'єктивної економічної дійсності, є головним рушієм економічного зростання.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Антология экономической классики. М.: ПП. ЭКОНОВ, «Ключ», 1993. 475 с.
2. Сисмонди С. Новые начала политической экономии. М., 1937.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения: в 30 т., М.: Политиздат, 1961. Т. 24. 648 с.
4. Люксембург Р. Накопление капитала. ТТ. 1-2. М.-Л., 1934. С. 508.
5. Бузгалин А.В., Колганов А.И. [Пост]классическая политическая экономия: потенциал решения проблем социально-экономической политики. URL: <http://nlr.ru/news/20160321/buzgalin.pdf>.
6. Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В.М., Петруні Ю.Є. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 352 с.
7. Основний капітал у парадигмі нової індустріалізації: відтворювальний аспект: монографія / М.І. Зверяков, Л.Л. Жданова, О.С. Шараг. Одеса: Астропринт, 2019. 202.
8. Жданова Л.Л. Відтворення і нагромадження капіталу: теорія, методологія, економічна політика. Одеса: Астропринт, 2014. 296 с.